

**RAHVA-
PÄRIMUSTe
KOGUJA**

233d

7

**TARTU
1970**

ERA-NIMELISE RAHVALUULEKOGU KUJUNEMISEST

R. VIIDALEPP

Eesti Rahvaluule Arhiiv alustas tegevust 1927. a. sügisel. Kasutamiseks avati kogud 1. septembril ning esimene kolleegiumi koosolek peeti 24. septembril. Viimast daatumit on nimetatud «ametlikuks asutamispäevaks» (Vt. RpS = «Rahvapärimeste Selgitaja» 3, 1937, lk. 58).

Arhiivi esimesed töökuud kulusid seniste rahvaluulekogude koondamiseks ja nende esialgseks korraldamiseks ning sisuregistrite koostamiseks, osalt ka koopiategemiseks originaalidest. Uute materjalide kogumine kohe algul ulatuslikumalt päevakorra ei tulnud, kuigi mõningaid kirjapanekuid saadi. Kuid juba 17. III 1928 on kolleegiumis otsustatud: «Luuakse uus rahvaluulekogu ERA, kuhu paigutatakse juurdetulevad materjalid. Kogu korraldatakse Hurda kogu printsiipide järgi» (RpS 3, lk. 72).

Alates sama aasta kevadest hakkas Rahvaluule Arhiiv kogumistööle suunama oma töötajaid ning üliõpilasi, kes selleks olid saanud vajalikku ettevalmistust; reisiraha maksti neist summadest, mis saadi kogumistööks Eesti Kirjanduse Seltsilt ja Eesti Rahva Muuseumilt. Rahvaluule Arhiivi enda eelarvesse ilmusid summad järelkorjanduse toetamiseks alles alates 1933/34. aastast (RpS 3, lk. 61).

Kevadel 1928 läks Hiiu maale kogumismatkale ERA-s juhataja abina töötav Paul Ariste ning saadeti välja ka hulk üliõpilasi — V. Erm, Th. Kalju, K. E. Kase, M. Meiusi, V. Noot, M. Tooms (= Toomse), H. Tampere, E. Treu (= Laugaste), R. Viidebaum (= Viidalepp) ning viimasega koos viiside kogujana Aliide Saat. Üliõpilasi suunati mitmesse paika nii mandrile kui ka saartele. Peaaegu kõik töid kaasa sisuka korjanduse. Kes saavutas iseseisva köite,

selle nimi trükiti köite seljale. Esimene nimeline köide, mis on ühtlasi tähelepandav nii sisult kui ka mahult, kuulub H. Tamperele: ERA II 2. Esimeses köites (ERA II 1) on 500 lk. P. Aristelt, kuid peale selle leidub seal ka õpilaste, üliõpilaste ja korrespondentide kirjapanekuid.

Eesti Rahvaluule Arhiivi esimese kogumisaasta tulemuseks oli 11 336 lk. rahvaluule-käsikirju (RpS 3, lk. 66), millest moodustati köited ERA II 1—13. Põhiliselt oli see eelnimetatud üliõpilaste saavutuseks. Arhiivi ümber hakkas küll koonduma ka korrespondente, kuid esialgu oli neid veel vähe ning nende korjandusedki olid võrdlemisi väikesed.

Kogumismatkadel käimine oli tookord vaearikas ja väsitav ettevõte. Enamasti tuli liikuda jalgsi, pamp seljas või kae otsas, ööbida iga päev eri paigas. Ja niiviisi umbes neli nädalat. Tööd raskendas küsitluskavade puudumine. Saavutused olenesid peamiselt sellest, kuidas suudeti kohaneda võõrais oludes, leida kontakt kohaliku rahvaga ning tabada ja küsitleda sobivaid jutustajaid. Kirjapanekud tehti kuuldelselt ja käsitsi, mingisuguseid aparate ei olnud. Hiljem nõudis palju aega kogunenud märkmete ümberkirjutamine. Siiski leidis üliõpilaste hulgas entusiaste, kes käisid rohkem kui ühel matkal. Arhiivi enda töötajale kujunes igakevadine kogumismatk enam-vähem kohustuslikuks.

On iseloomulik ja märkimisväärne, et nende hulgast, kes Eesti Rahvaluule Arhiivi juhendamisel 1928. a. kogumismatkale läksid, kujunes kolm elukutselist folkloristi — H. Tampere, R. Viidalepp ja E. Laugaste. Neist kaks esimest asusid juba järgmisel aastal arhiivi pidevale tööle ning jäid sinna paljudeks aastateks.

ERA-nimeline fond hakkas kujunema mitmesugustest materjalidest: 1) oma töötajate korjandustest, 2) arhiivi poolt kogumistööle saadetud üliõpilaste korjandustest, 3) mõnevõrra ka ülikoolis rahvaluulet õppivate üliõpilaste kohustuslikest kirjapanekutest, 4) korrespondentide saadetistest, 5) kooliõpilaste kirjapanekutest ja korjandustest, 6) käsikirjaliste laulikute ja salmialbumite kogumisest. Järgnevas riivame kõiki neid tööloike pisut lähemalt, kuid piiratud ruumi tõttu siiski kokkusurutult.

Oma töötajate korjandused andsid esimestel tegevusaastatel küllaltki olulise ja kaaluka osa selle kogu kasvatamisel. Kui P. Ariste kogumiskäigud piirdusid kol-

me aastaga (1928—1930, hiljem ta lahkus ERA teenistusest), siis H. Tampere ja R. Viidalepa käigud jätkusid pidevalt aastast-aastasse. Nendega liitus veel R. Põldmäe (alates a. 1929) ning tõusis erakordse saavutusega kohe esiritta — kogus esimese suvega kolm köidet! R. Põldmäe täitis ERA-s algul ajutisi tööülesandeid, alalisele tööle tuli ta sinna 1935. a. Kogumiskäike tegi Põldmäe igal suvel. Mõnikord käis kogumismatkal ka ERA juhataja O. Loorits (1931, 1935 ja hiljem) ning teisedki ametnikud — M. Erenberg (1933, 1934), S. Kutti-Lätt (1935 ja hiljem). Kõige pidevamalt ja ulatuslikumalt täiendasid ERA kogu siiski H. Tampere, R. Põldmäe ja R. Viidalepp. Kui ERA kogus oli 40 köidet, olid nemad sellest kogunud ligemale 20. Neist kujunesid ka korrespondentide ja üliõpilaskogujate juhendajad.

Üliõpilasi saadeti arvukamalt kogumistööle 1928—1929 ning 1936—1938, teistel aastatel vähem. Enamasti tehti igaühele ülesandeks üks kihelkond (või rohkem) hoolikalt läbi käia. Harilikult piirdusid nende käigud üheainsa korraga, mõned siiski käisid paaril aastal või enamgi (E. Laugaste, V. Noot, P. Voolaine, A. Raadla, E. Ennist, E. Kirss, L. Takk, L. Kõögardal jt.).

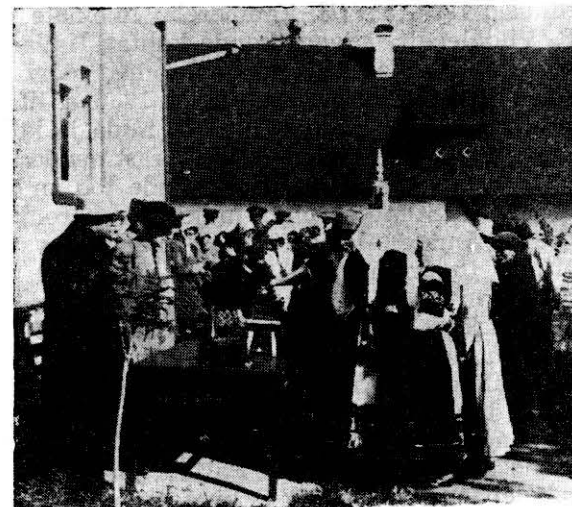
ERA kogu ei kasvanud ainult sõnalise ainekute varal, vaid juba algusest peale pandi rõhku ka muusikalise folkloori kogumisele. Selleks rakendati muusikakoolide õpilasi ja heliloojaid. Tavaliselt käidi kahekesi — muusikamehel oli saatjaks sõnade üleskirjutaja.

Viise noodistasid 1928. a. A. Saat (Raplas ja Märjamaal) ja Joosep Aavik (Saaremaal), 1929. a. V. Koch (Mulgimaal), 1929. ja 1930. a. E. Oja ning 1930. ja 1931. a. K. Leichter — mõlemad õige mitmes paigas. Alates 1929. a. hakati laulude ja pillilugude jäädvustamisel kasutama fonograafi. Alates 1932. a. hakkas H. Tampere ise viise noodistama ja fonografeerima ning võttis sellest peale muusikalise folkloori kogumistöö täiesti enda juhtida.

ERA kogus on noodistatud viisimaterjal koondatud omaette seeriaks, mis kannab signatuuri ERA III.

Üliõpilaste kohustuslikud kirjanekud, mis vastasid kehtivale õppeprogrammile, koondati ERA kogus omaette köiteiks. Need nõuded polnud suured ja niisuguseid eriköiteid on vähe.

Korrespondente hakkas ERA-le kogunema niipea, kui sai teatavaks säärase asutuse olemasolu, kes tege-

R. Viidalepa foto 1936.

Fonograafi laulmine Setus, Mäe v. 1936.

leb rahvaluule kogumisega. Juba esimeste saadetiste hulgas leidis kaastööd ka mõningalt Jakob Hurda kaastöölistelt, nagu T. Viedemann (= Võimula), J. P. Söggel, O. Kallas jt. Saabus kirjanekuid õpetajatelt, üliõpilastelt (E. Päss, R. Nurkse, O. Ojasson jt.), ülikooli õppejõududelt (F. Leinbock, J. Mägiste) ja teistelt tuntud isikutelt (G. Vilberg, K. E. Sööt, R. Päts, J. Mändmets jt.). Hiljem tõusid korrespondentide hulgas tähtsale kohale maakoolide õpetajad ja maatöölised. Esimestel aastatel jäid korrespondentide saadetised siiski tagasihoidlikeks, sest puudusid veel küsitluskavad ja tööjuhised.

Alates 1928. aastast hakkas ERA ajakirjanduses avaldama rahvaluulealaseid küsimusi. Kolme aasta jooksul ilmus 12 väikest küsimuslehte, igaühes kümnekond küsimust (laulude, juttude, kommete jne. kohta). Kirjavahe- tust hakati pidama nendega, kes küsimustele korralikult vastasid. Neile anti veel lisaülesandeidki. Niiviisi hakkas korrespondentide võrk kasvama. Oluliselt soodustasid korrespondentide tööd ulatuslikumad küsitluskavad, mis

ilmusid 1934. a. (H. Tamperelt uuemate rahvalaulude, R. Viidalepalt rahvamängude kohta). Kavad näitasid korrespondentidele kätte juba avaramad töövõimalused. Eriti suure mõju ja tähtsusega oli aga 1936. a. ilmunud brošüür «Juhiseid rahvaluulekogujatele. Mida ja kuidas koguda?» (koostaja R. Viidalepp). Alles pärast nende küsitluskavade ilmumist hakkas korrespondentide töö andma rikkalikke tulemusi. Stimuleerivalt mõjus ka paremate saavutuste premeerimine (alates 1935. a.) ning «Rahvapärimate Selgitaja» ilmumine (1936—1940, kokku 9 numbrit). See bülletään ilmus kaks korda aastas ning sisaldas peale küsitluskavade ja muude kirjutiste veel aruandeid korrespondentide saavutuste kohta. 1940. a. avaldati rahvaluulekogujatele üldjuhiste teine, tunduvalt täiendatud ja parandatud trükk. Kõik nimetatud abinõud aitasid muuta korrespondentide töö pidevaks ja tulemusrikkamaks ning hoida seda heal tasemel. Paljud korrespondendid jõudsid tähelepandavalt suurte ja hinnatavate saavutusteni.

Tublisid korrespondente oli palju. Nende nimed on kuldtähtedega trükitud arvukatele ERA kogu köidetele. Niisugused kogujad nagu J. A. Rehberg, Theodor Saar, Marta Martinson-Mäesalu, Emilie Poom, Marie Sarv, Joh. Raidla, A. Toomessalu, P. Tammepuu, Vello Eenveer, Joh. Nurme, Joosep Eplik ja paljud teised on hästi tuntud kõigile, kes eesti rahvaluulega kokku puutuvad.

Eri kategooria korrespondentide hulgas moodustasid kooliõpilased. Enamasti töötati nendega õpetaja vahendusel, kuid oli ka niisuguseid õpilaskorrespondente, eriti vanematest keskkooliklassidest, kes töötasid omaette ja olid arhiiviga otseselt ühenduses.

Õpilaste kaasatõmbamine rahvaluule kogumisele ei olnud uudne algatus: juba varemalt oli prof. Anderson kogunud lastelaule õpilaste kaudu, samuti leidub ka M. J. Eiseni kogus õpilaste kirjapanekuid (peamiselt pühade kombeid).

Rahvaluule Arhiiv tegi kolm katset õpilaste ulatuslikumaks rakendamiseks. 1931/32. a. koguti maa-alkoolide kaudu teateid lastehirmutistest. Õpetajatele saadeti trükitud küsimusleht. Osavõttu ei piiratud. Tulemuseks oli 16 eri köidet, mis sisaldavad ainult lastehirmutisi, kirjeldatud laste endi poolt.

Esimene kogumisaktsioon võistluse korras toimus 1934/35. a. See oli valikuline: igast koolist sooviti osavõt-

jaiks ainult mõned vanemate klasside õpilased. Neile saadeti kätte trükitud küsitluskava (illustreeritud brošüür). Osavõtt kujunes elavaks ning tõi kokku 15 000 mängukirjeldust (RpS 2, lk. 27). See oli väga vajalik aine, sest meie vanemates kogudes mängukirjeldused peaaegu puudusid. Korraldatult oli selle võistluskogumise tulemuseks 22 köidet.

Teine kogumistö-alane võistlus koolide kaudu, jällegi piiratud arvuga osavõtjale, toimus 1939. a. Seekord oli ülesandeks kohamuistendite kogumine. Spetsiaalne küsimusleht saadeti igale osavõtjale. Üldse oli osavõtjaid 1096 ning koguti üle 16 000 muistendi (RpS 6, lk. 195—199). Võistluskogumine andis ERA kogusse 37 köidet, mis sisaldavad palju väärtuslikku muistendite alalt, sest kirjanekuid tehti vanadelt kohalikelt elanikelt.

Kolme kogumisaktsiooni tulemuseks on seega 75 köidet, mis moodustab küllaltki suure osa ERA kogu II seeriast (kokku 309 köidet). Võistluskorjanduste õnnestumisele aitasid oluliselt kaasa paljud õpetajad, kes koolides õpilaste osavõttu organiseerisid ja juhendasid (B. Sööt, K. Mihkla, Th. Kalju, A. Vaigla, J. Meerits, J. Kivila, E. Koemets jt.).

Ühe suurema allüksuse ERA kogus moodustab veel nn. albumite kogu (AK). See kujunes põhikogu kõrvale neist laulukladedest ja salmialbumitest, mis arhiivile kin-

R. Rahnoja foto 1969.

ERA kogu.

giti rahva poolt. Neid töid kogumismatkadelt kaasa omad töötajad, kuid saatsid ka paljud kohalikud korrespondendid. Kogusummas kuulub sinna 330 ühikut (ERA, AK 1—330). Nende sisuks on peamiselt riimilised laulud ja salmikud, vähesel määral muudki aineistikku.

ERA kogu koosseisu kuuluvad veel nn. muulaste (mitte-eestlaste) rahvaluulekogud, fonograafirullid, heliplaadid ja fotokogud. Kõigist neist siin lähemalt rääkida pole võimalik. Mitte-eestlaste materjalide kogumise algatajad ja peamised organiseerijad olid O. Loorits ja P. Ariste. Need muukeelsed materjalid on ERA kogu üheks erijooneks, kuid sisaldavad palju vajalikku ja arvestatavat ka eesti rahvaluule uurimisel. Kõige suurem neist on Eestis elavalt venelastelt kogutud rahvaluuleainestik (ERA, Vene), mida on 17 köidet. Sakslaste, rootslaste, juutide, mustlaste, lätlaste, leedulaste, ingerlaste jt. aineistikku on väikeses kogustes.

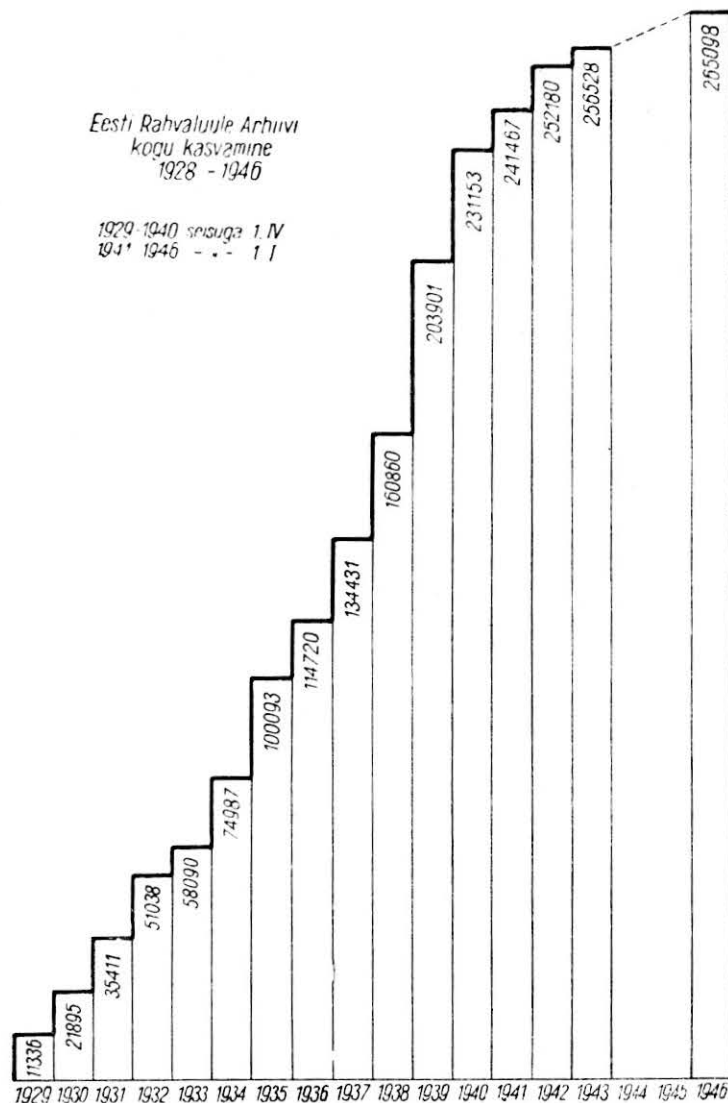
ERA-nimeline fond hakkas juba algusest peale kogunema mitmesugustest allikatest. Kõigepealt oma töötajate ning reisirahadega varustatud üliõpilaste korjamiskäikude tulemustest, hiljem tõusid aga domineerivale kohale korrespondentide saavutused. Korrespondentide hulka tuleb lugeda ka õpilaskogujaid, kes kahe võistluskogumisega täiendasid ERA kogu koosseisu paljude uute köidetega. Eriti hinnatavalt tuleb aga suhtuda nende korrespondentide töösse, kes pidevalt ning mitme aasta jooksul saatsid hoolikalt koostatud «teaduse viljavihud» Eesti Rahvaluule Arhiivile. Väärtuslikke kirjapanekuid leidub ka üksikutes või väikesteski korjandustes. Kogusummas on ERA fond mitme tuhande üksikisiku ühissaavutus.

Emilie Poom, kes tegi kogumistööd suure entusiasmiga, ütleb ühes kirjas (7. III 1941): «Tuleb meele mu lapsepõlve unistus, kui noorema õega lugesime jutukest ja laule. Mina ütlesin õele: «Kui ma suureks saan, siis ma hakkankirjutama.» Õde ütles: «Kui ma suureks saan, siis ma hakkankirjutama.» Vanem õde oli meie juttu kõrvalt kuulnud ja rääkis emale: «Meie Miili tahab kirjanikuks saada ja Neti tahab luuletajaks hakata!» Siis nad naersid mõlemad meid, et me ei teadnud, mis häbi pärast teha... Ega olegi minust kirjanikku ega õest luuletajat saanud. Aga lapsena on elu ja tulevikuplaanid nii ilusad ja kerged valmis teha, kuid täita neid ei saa.»

Tõeliselt on E. Poomi jutukirjutamise unistus rikkali-

Eesti Rahvaluule Arhiivi
kogu kasvamine
1928 - 1946

1929 1940 seisuga 1. IV
1941 1946 - - - 1 I

kult täide läinud: ta on rahvaluule kogujana kirjutanud üles umbes 1500 rahvajuttu, üle 3000 vanasõna ja kõnekäänu, arvukalt laule, uskumusi ning kombeid ja veel palju muud, kokku 6200 lk. (Rpk 2, 100—101). Kõik need kirjapanekud kuuluvad ERA kogu kullafondi, nagu paljude teistegi korrespondentide väärtuslikud saadetised. Neid kasutades uurijad meenutavad ja märgivad ära alati ka üleskirjutaja nime.

ERA kogu suurenemist aastate viisi näitab diagramm lk. 61. Näeme, et see ainekogu on jõudsasti kasvanud just neil aastatel, kui toimus mõni eriline aktsioon: 1931/32. a. koguti lastehirmutisi, 1934/35. a. oli mängude kogumise võistlus, 1938/39. a. koguti kohamuistendeid. Lisaks neile oli ka vähemaid kogumisaktsioone koolide kaudu õpetajate kaasabil. Kogusummas on ERA II seerias õpilaste kaastööst koosnevaid köiteid 87, muudelt korrespondentidelt — 149, oma töötajailt — 40, üliõpilastelt — 33. See annab ettekujutuse sellest, kelle töövaevast see kogu peamiselt koosneb. Üksikasjalisem statistika kõnealuse kogu kui terviku kohta seni puudub.